

5 POLITICKÉ REŽIMY A FORMY VLÁDY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Tato kapitola navazuje na předchozí kapitolu. Nejprve je přestavena teorie autoritativních režimů, přičemž hlavní pozornost je věnována konceptu J. J. Linze. V další části je vysvětlen pojem politický režim a posluchači jsou seznámeni s hlavními typy demokratických režimů.

CÍLE KAPITOLY

Cílem kapitoly je vysvětlit hlavní rozdíl mezi autoritativními a totalitními nedemokratickými režimy. Kapitola se dále soustředí na vysvětlení hlavních typů politických režimů, přičemž hlavní pozornost je věnována demokratickým politickým systémům.

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

3 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Klíčová slova: Demokracie, politický režim, autoritativní režimy

5.1 Úvod

Tato kapitola navazuje na předchozí kapitolu. Nejprve je přestavena teorie autoritativních režimů, přičemž hlavní pozornost je věnována konceptu J. J. Linze. V další části je vysvětlen pojem politický režim a posluchači jsou seznámeni s hlavními typy demokratických režimů.

5.1.1 VÝKLADOVÁ ČÁST

Předchozí kapitola se věnovala totalitním režimům a zabývala se také vymezením totalitních režimů J. J. Linze, jenž chtěl odlišit do autoritativních režimů. Oba typy patří do širší kategorie nedemokratických režimů. V roce 1974 publikoval J. J. Linz monografii s názvem *Totalitní a autoritářské režimy* (Totalitarian and Authoritarian Regimes), v níž rozpracoval

koncept autoritářských režimů, pro něž byl stažejní případ Frankova Španělska. Autoritativní režimy je možné charakterizovat jako politické systémy

- 1) „s **limitovaným politickým pluralismem**
- 2) **bez** vybroušené a vedoucí **ideologie**, zato s typickou mentalitou
- 3) bez **extenzivní či intenzivní politické mobilizace** (vyjma některé etapy jejich vývoje)
- 4) ve kterých vůdce či výjimečně **malá skupina uplatňuje moc** uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic.“¹

5.1.2 DEFINIČNÍ ZNAKY AUTORITATIVNÍCH REŽIMŮ

Na rozdíl od totalitních režimů ponechávají autoritativní režimy určité svobody a jedním z jejich znaku je limitovaný (omezený) pluralismus. Politický život je omezen, ale je zde ponechána určitá autonomie pro politický život. Příznačné pro tyto režimy na rozdíl od těch totalitních je, že autoritativní režimy nemají ambici vytvořit jedinou povolenou masovou politickou stranu, ale část politického prostoru mají tendenci ponechat dalším politickým uskupením, kterými mohou být i politické strany, či případně jiné kulturní a sociální společenské struktury. Také je zde oproti totalitním režimům ponechán prostor pro omezenou politickou soutěž, která však zdaleka neodpovídá volné politické soutěži v demokraciích. Důvodem jsou četná privilegia pro provládní politické subjekty, která zcela v politické soutěži dominují. V autoritářských režimech také samotná politická strana nemusí mít takový význam jako v totalitních režimech. Nemusí a často není jedním jediným zdrojem veškeré moci. Jejím disponentem může být jediný představitel, či velmi malá skupina osob v jeho okolí. Politické strany představují spíše slabší aktéry. Existence a činnost řady organizací i politických stran, jež mají částečně opoziční charakter, je do určité míry tolerován. Podmínkou je absence zpochybnění podstaty politického režimu a loajální postoje vůči režimu. Pluralismus je tedy v politických oblastech výrazněji omezen, než je tomu v oblastech, které mají nepolitický charakter. Organizacím a institucím, jako jsou například univerzity nebo církve je tedy zaručen určitý prostor pro jejich působení. Míra limitovaného pluralismu je také jeden z prvků, podle něhož lze dále klasifikovat a rozlišovat jednotlivé typy autoritativních režimů. Limitovaný pluralismus vytváří určitý prostor pro působení semiopozice uvnitř autoritativního režimu. Její součástí jsou ve větší či menší míře organizované skupiny, které nemají své přímé zastoupení pro výkon moci. Zároveň částečně kritizují režim, ale jsou schopny jej tolerovat a spolupracovat

¹ BALÍK - KUBÁT: c. d., s. 50.

s ním, přičemž často rezignují na požadavky na podstatné politické změny. Část semiopozice se po čase může změnit a stát se nelegální opozicí.

Na rozdíl od totalitních režimů v autoritářských režimech nemá ideologie ve společnosti významnější roli. Místo ní využívají autoritativní režimy přítomnost mentality, kterou Linz „pojímá mentalitu jako určitou cestu v myšlení a cítění, více emocionální než racionální, a poskytující nekodifikované způsoby reakcí na různé situace.“² Mentalita je tedy určitým souborem hodnot, které přijímá společnost. Posledním rozdílem mezi totalitními a autoritářskými režimy je míra mobilizace. Zejména totalitní režimy mají potřebu využívat mobilizaci společnosti pro upevnění vlastní mocenské pozice, zatímco autoritativní režimy na mobilizaci zcela, či částečně rezignují, a usilují o depolitizaci společnosti. Mobilizace společnosti je využívána v autoritářských režimech jen zřídka. Často zejména v počátečních obdobích daného autoritativního režimu.³

5.1.3 TYPY AUTORITATIVNÍCH REŽIMŮ PODLE J. J. LINZE

Na základě kombinace stupně limitovaného pluralizmu, míry ideologičnosti a politické participace vymezil J. J. Linz sedm typů autoritářských režimů.⁴

- 1) **Byrokraticko-militaristické autoritativní režimy** (nazývané také byrokraticko-vojenské režimy) jsou nejčastějším typem autoritářského režimu. Disponenty moci jsou v rukou úzkého okruhu armádních představitelů a byrokratického establishmentu. Kromě těchto skupin se výkonu moci mohou účastnit i příslušníci jiných skupin, přesto v tomto režimu je klíčová role armádních představitelů. Političtí představitelé v tomto typu režimu rezignují na využívání některé z ideologií a ani nemají ambice vytvářet nové ideologie. Tyto typy režimů mohou fungovat bez přítomnosti politických stran, ale většinou dochází k vytvoření oficiální politické strany, jež úzce spolupracuje s čelními představiteli byrokraticko-militaristického autoritářského režimu. Modelovým příkladem tohoto typu autoritářského režimu je Frankovo Španělsko.
- 2) **Organicko-etatistické autoritativní režimy.** Od předchozího typu autoritativních režimů se odlišuje kontrolovanou participací obyvatel. Dalším prvkem je mobilizace společnosti. Režim je postaven na spolupráci v rámci tzv. organických struktur, které

² HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír – ŠEDO, Jakub: *Politické systémy*. Brno 2011, s. 43.

³

⁴ BALÍK - KUBÁT: c. d., s. 57-61.

prestávají institucionalizovaný kanál, sloužící k reprezentaci zájmů dílčích skupin ve společnosti. Tento typ režimu je postaven na předpokladu, že všichni členové společnosti jsou zároveň součástí různorodých sociálních skupin, na něž se tento režim napojuje. Občané mají možnost participovat v rámci těchto státem uznaných a zároveň garantovaných organizovaných skupin. Příkladem tohoto typu autoritářského režimu je Salazarovo Portugalsko. Do tohoto typu také částečně spadá fašistická Itálie.

- 3) **Mobilizační autoritativní režimy v postdemokratických společnostech.** Tento typ nastává v bývalých demokraciích, které nebyly schopny vyřešit dlouhodobější konflikty, které je sužovaly. Jedná se o typ, v němž nedošlo k ustavení ani jednoho ze dvou dříve uváděných typů autoritativních režimů. Hlavním důvodem byla snaha velké části společnosti podílet se na výkonu moci a spolupracovat s vrcholnými představiteli. Tento typ autoritářského režimu byl velmi silně ovlivněn krizí demokracie v meziválečné Evropě a také byl velmi silně ovlivněn fašisticko u mobilizací. Často uváděným typem tohoto režimu je italská provincie Carnaro (Rijeka) v roce 1919.
- 4) **Postkoloniální mobilizační autoritativní režimy.** K častému ustavení tohoto typu autoritativního režimu docházelo v bývalých koloniích, v období, které následovalo po získání nezávislosti. V období boje za nezávislost se zpravidla prosadila jedna hlavní, organizovaná politická skupina (mající podobu často politické strany), která získala privilegované a dominantní postavení. Tento typ autoritářského režimu je spojen s velmi silnou mobilizací společnosti. Mezi příklady patří řada afrických zemí, které získaly nezávislost ve druhé polovině 20. století.
- 5) **Rasové a etnické „demokracie“.** Nejčastěji uváděným příkladem tohoto typu autoritativního režimu je Jihoafrická republika mezi lety 1948 až 1993 v období tzv. apartheidu. V tomto období byla uplatňována přísná politika segregace bělošské početní menšiny a černošské většiny, která byla prakticky vyloučena z politického života, zatímco bělošská menšina se těšila rozsáhlým politickým právům a poměrně velké míře svobod.
- 6) **Defektní a pretotalitní autoritativní režimy.** Jedná se o autoritářské režimy, které mají blízko k totalitním režimům, přesto ještě plně totalitním režimům neodpovídají, protože nebyly schopny naplnit všechny důležité rysy totalitarizmu. Tyto společnosti se vyvíjejí směrem k totalitnímu zřízení, ale zpočátku nebyly schopny všechny definiční znaky totalitarizmu ještě naplnit. Tento typ režimu nastává tehdy, kdy režim, který usiluje o vytvoření totalitní společnosti, ještě nedosahuje jejích kvalit a zároveň ještě není dosaženo jednoho ze tří stěžejních prvků: 1) vysoký stupeň mobilizace 2) vysoká míra

ideologizace 3) úplné vyloučení limitovaného pluralismu. Příkladem autoritářských režimů tohoto typu je SSSR v letech 1921 až 1924 a země střední a východní Evropy ve druhé polovině 40. let 20. století.

- 7) **Posttotalitní autoritativní režimy.** Tento typ autoritářského režimu nastává tehdy, kdy se původně totalitní režim vnitřně transformuje na autoritářský. Jedinými disponenty moci jsou výlučně členové vládnoucí strany, zároveň však dochází k postupnému oslabování rysů, typických pro totalitarismus. Mezi příklady těchto režimů zařadil J. J. Linz komunistické režimy v zemích střední a východní Evropy přibližně od druhé poloviny 50. let 20. století.

Posttotalitní režimy J. J. Linz na základě stupně skupinového konfliktu rozčlenil na:⁵

- 1) „**kvazi-totalitní stát** (státy střední Evropy 1948 - 1953)
- 2) **konzultativní posttotalitarismus** (Polsko po březnu 1968)
- 3) **Kvazi-pluralistický posttotalitarismus** (SSSR mezi lety 1954 až 1964)
- 4) **Demokratizující se a pluralistický posttotalitarismus** (Jugoslávie mezi lety 1966-1980 nebo Československo v roce 1968)
- 5) **Anarchický posttotalitarismus** (Čínská lidová republika v období Velké kulturní revoluce)“

J. J. Linz v pozdějším období svou typologii postupně revidoval a nově zařadil posttotalitní režimy mezi hlavní kategorie nedemokratických režimů, kam patří kromě totalitních, autoritářských a sultanistických režimů k hlavním formám nedemokratických režimů. Posttotalitní režimy se odlišují daleko vyšším stupněm pluralismu ve společnosti. Navíc se v jeho pozdějších fázích postupně prosazuje druhá či paralelní kultura. Na rozdíl od autoritářských režimů si dominantní postavení stále udržuje vládní politická strana, jejíž vedoucí představitelé jsou stále výrazněji byrokratičtí, technokratičtí a nejsou příliš charizmatičtí. Významnou úlohu stále sehrává ideologie, nicméně její odezva ve společnosti je daleko nižší a nemá ve srovnání s dřívějšími obdobími zdaleka tak silnou roli.

⁵ BALÍK - KUBÁT: c. d., s. 61.

5.1.4 AUTORITATIVNÍ REŽIMY V POJETÍ WOLFGANGA MERKELA

V dřívější kapitole bylo přiblíženo pojetí totalitních režimů Wolfganga Merkela. Zatímco diktatura vůdce je klasifikačním rysem pro zařazení daného režimu mezi totalitní, naopak diktatura strany je klíčová pro zařazení mezi autoritativní režimy. Wolfgang Merkel vytváří devět typů autoritativních režimů, přičemž některé z nich jsou převzaty podle typologie J. J. Linze. Hlavními typy autoritativních režimů jsou:

- 1) **Komunistické autoritativní režimy.** V rámci komunistických režimů je jediným disponentem moci stranické politbyro. Vrcholní političtí představitelé jsou také ochotni zaručit pouze minimální míru pluralizmu. Mezi příklady je řazen Sovětský svaz mezi lety 1924 – 1929 a také v období mezi lety 1953 až 1956.
- 2) **Fašistické autoritativní režimy.** Fašistické režimy často uznávaly především vůdcovský princip, což je řadí mezi případy, kdy nastává diktatura vůdce. Přesto často nebyly schopny naplnit všechny charakteristické znaky totalitních režimů, z tohoto důvodu je W. Merkel zařadil mezi autoritativní režimy. Příkladem je Itálie mezi lety 1922 - 1943.
- 3) **Militaristické režimy.** J. J. Linz je vymezil jako byrokraticko-militaristické autoritativní režimy. W. Merkel vymezil dva typy těchto režimů: **a) Byrokraticko-militaristické režimy**, v nichž vládou představitelé armády, kteří postrádají charisma (např. Řecko v letech 1967 – 1974) **b) Militaristické vůdcovské režimy**, v jejichž čele stojí vojenský vůdce. (např. Frankovo Španělsko, nebo Horthyho Maďarsko).
- 4) **Organicko-etatistické režimy**, plně odpovídají Linzově typologii.
- 5) **Rasistické autoritativní režimy**, plně odpovídají Linzově typologii.
- 6) **Modernizační autoritativní režimy.** Jedná se o typ, jenž byl vyčleněn z původní Linzovy kategorie byrokraticko-militaristických autoritářských režimů. Jedná se o autoritářských režim, v němž jeho čelní představitelé usilují o modernizaci společnosti. Mezi příklady lze uvést Atatürkovo Turecko v letech 1920 - 1938.
- 7) **Teokratické autoritativní režimy.** Zároveň se jedná o režimy, jenž mohou tíhnout k totalitarizmu. Tento typ představuje nedemokratickou vládu náboženských představitelů. Mezi příklady je řazen Tibet mezi lety 1911 až 1951.
- 8) **Dynastické autoritativní režimy.** Jedná se o režim, v němž si mocenský monopol udržují představitelé vládnoucí dynastie. Ve státě nejsou organizovány svobodné volby a často zde nebývá ústava. Režim je založen na dynastickém principu a hlava státu

(panovník) je často klíčovým aktérem nejen v oblasti exekutivy, ale také často i legislativy. Příkladem je Saudská Arábie.

- 9) **Sultanismus.** Plně odpovídá Linzově klasifikaci Sultanistických režimů viz níže. Wolfgang Merkel je zařadil mezi autoritativní režimy.

5.1.5 SULTANISTICKÉ REŽIMY

V Linzově pojetí patří sultanistické režimy mezi hlavní formy nedemokratických režimů a klade je na jednu rovinu společně s autoritativními, totalitními a později i posttotalitními režimy. Přesto je toto členění dodnes do jisté míry sporné. Sultanistické režimy se vyznačují existencí určité míry společenského a ekonomického pluralizmu. Politický i sociální život však často podléhá nepředvídatelným intervencím ze strany vrcholného představitele režimu, jehož moc není omezována. Tento typ režimu není vystaven na mentalitě a rezignuje na ideologii. Režim se přitom vyznačuje velmi silnou glorifikací vůdčího představitele a režim vykazuje poměrně silné dynastické tendence. Velmi silné jsou v tomto režimu klientelistické vazby, korupce a nepotismus. J. J. Linz mezi tyto režimy řadí Filipíny v období Marcose a také Írán před rokem 1979 v období vlády Rézy Páhlavího.

V těchto režimech existuje určitá míra ekonomického a společenského pluralizmu, který ale bývá předmětem nepředvídatelných intervencí. V čele režimu stojí vůdce, jehož moc není omezena. Režim není vystaven na ideologii, ani mentalitě. Je zde silná glorifikace vůdce a režim vykazuje dynastické tendence silně spojené s nepotizmem, korupcí a klientelizmem. Mezi příklady Linz řadí Haity za Duvaliera, Filipíny za Marcose nebo Írán Rézy Páhlavího.

5.2 Politické režimy

Režim v politologii představuje hodnotově neutrální pojem a je používán k pojmenování aspektu politického systému. Politický režim je považován „za normativní subsystém politického systému. V nejširším chápání obsahuje všechny hodnoty a systémové principy, strukturu autorit, formální i neformální pravidla politické hry a z nich vyplývající závislosti

mezi subjekty politiky.“⁶ Součástí politického režimu není pouze obsah těchto norem, ale také skutečnost, jak normy vznikají a jakým způsobem jsou vykonávány.

Politické normy se týkají těchto oblastí:⁷

- a) získávání politické moci
- b) organizace politické rivality
- c) struktury nejvyšších orgánů státní moci
- d) dělby moci
- e) přijímání závazných rozhodnutí rozdělování statků a závazků
- f) exekvování (vykonávání) politické odpovědnosti

Tyto normy společně vytvářejí závazná pravidla hry, které jsou platné v každém politickém systému. Normy mohou mít formální a neformální podobu. Ústava, zákony a další normativní akty obsahují formální podobu politických norem. Neformální politické normy jsou tvořeny respektovanými politickými zvyklostmi. Akceptace politických norem a politického režimu stabilizuje samotný politický systém. V politických systémech, kde tato akceptace ze strany politických aktérů chybí, může dojít ke konfliktům a k vážnému narušení jejich stability. Dvojí akceptace politického režimu vytvářejí dva druhy legitimacy: **ideologickou** (týká se podpory nejzákladnějších politických hodnot přítomných v politickém systému jako např. demokracie, svoboda, atd.) a **strukturální** (přesvědčení o legálnosti a zákonnosti jednotlivých politických norem).

Čtyři základní pojetí režimů:⁸

- demokratické a autokratické
- konsensuální (konsociační) a majoritní (westminsterské)
- parlamentní a prezidentské
- autoritativní a totalitní

⁶ KUBÁT, Michal: *Politické režimy - formy vlády*. In: CABADA, Ladislav - KUBÁT, Michal a kol.: Úvod do studia politické vědy. Praha 2004, s. 197-198.

⁷ Tamtéž, s. 198.

⁸ Tamtéž, s. 199.

5.2.1 TYPOLOGIE POLITICKÝCH REŽIMŮ.

Následující klasifikace je provedena na základě norem, které regulují strukturu nejvyšších státních orgánů a upravují vztahy mezi nimi. Sledována jsou především dvě kritéria.

1) Jakým způsobem dochází k dělbě moci mezi moc zákonodárnou a moc výkonnou. 2) Povaha vztahů a propojení mezi exekutivními a legislativními institucemi. Pro pochopení politických režimů je rovněž nutné se zabývat politickými stranami a stranickými systémy v jednotlivých politických systémech. Politické strany představují velmi důležité aktéry, jejichž role je klíčová a může ovlivnit povahu politického systému, v němž působí.

Na základě těchto kritérií můžeme demokratické politické režimy rozdělit do tří základních typů:

- a) parlamentní režim
- b) prezidentský režim
- c) poloprezidentský režim

Dalším specifickým případem je švýcarský režim, který typologicky nespadá ani do jedné z uvedených kategorií.

5.2.2 PARLAMENTNÍ REŽIM

Tento režim patří k nejčastějším typům politických systémů. „Je založen na úzké spolupráci mezi exekutivou a legislativou, což je označováno jako sdílení moci. Vazba spočívá v závislosti vlády na parlamentní podpoře, neboť parlament má možnost sesadit vládu tím, že jí vysloví nedůvěru.“⁹ Vláda disponuje právem účastnit se legislativní činnosti parlamentu, což spolu s odpovědností exekutivy vůči legislativnímu tělesu tvoří základní prvky parlamentního režimu. Hlava státu má možnost jen za určitých okolností parlament rozpustit. Parlamentní režim odděluje funkci hlavy státu (kterou může plnit prezident nebo dědičný panovník) od funkce předsedy vlády. Hlava státu představuje spíše slabšího aktéra, jenž je spíše arbitrem politických sporů, reprezentuje stát navenek a plní řadu ceremoniálních funkcí. V čistém parlamentarismu je prezident volen parlamentem, nebo kolegiem volitelů, přičemž mnohé země nepřímou volbu hlavy státu opustily. Hlava státu jmenuje premiéra a na jeho návrh formálně jmenuje jednotlivé ministry. Vláda musí požádat parlament o vyslovení důvěry.

⁹ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír – ŠEDO, Jakub: *Politické systémy*. Brno 2011, s. 82.

Skutečnou výkonnou mocí disponuje vláda. Parlament může vládě udělit tzv. votum důvěry, kdy jí vyjadřuje svou podporu, nebo votum nedůvěry. V tomto případě je vláda nucena podat demisi.

Většina parlamentních režimů podléhá nejrůznějším modifikacím, které je vzdalují od čistého parlamentarismu. Na základě těchto modifikací můžeme vymezit další typy.

- 1) Podle **vztahů mezi vládou a parlamentem** se setkáváme s **premiérským parlamentarismem**, kde vláda výrazně převažuje nad parlamentem.
- 2) **Parlamentarismus s převahou zákonodárného sboru** je typ, kde naopak převažuje parlament nad vládou.
- 3) Mezi těmito typy se nachází tzv. **stranicky kontrolovaný parlamentarismus**, kde politické strany sehrávají klíčovou roli.

Parlamentní režimy můžeme rovněž rozdělit podle vztahu premiéra k ostatním členům vlády a to na:

- a) **„prvního nad nerovnými:** (hlavní představitel výkonné moci je vůdcem strany, který takřka nemůže být sesazen parlamentním hlasováním, protože poslanci jsou jeho stranickými podřízenými a podle svého uvážení jmenuje a odvolává členy kabinetu),
- b) **prvního mezi nerovnými:** (nemusí být oficiálním vůdcem strany, přesto ho parlament sesadí jen stěží, mění složení svého kabinetu, ale sám zůstává),
- c) **prvního mezi rovnými:** (stojí a padá se svými ministry, má nad nimi malou kontrolu a musí akceptovat takové složení své vlády, které mu je vnuceno).“¹⁰

5.2.3 PREZIDENTSKÝ REŽIM

Dalším typ představuje prezidentský režim, který je postaven na odlišných principech, než je tomu u parlamentního režimu. Výkonná moc a zákonodárná moc jsou od sebe striktně odděleny a obě jsou situovány v odlišných rovinách. Parlament má v legislativní oblasti velmi silné pravomoci, ale v oblasti exekutivy nemá žádné podstatné nástroje. Prezident je hlavou státu a zároveň plní funkci předsedy vlády. Je jediným disponentem výkonné moci, ale nemá žádné zákonodárné možnosti. Prezident jmenuje jednotlivé členy vlády a ostatní úředníky, kteří realizují jeho politiku. Mandát získává hlava státu v přímých volbách. Jednotliví členové vlády nezískávají důvěru v parlamentu, ale jsou odpovědni pouze prezidentovi. Parlament proto nemůže odvolat člena vlády. Prezident nemá možnost rozpustit parlament a ani se nemůže nijak

¹⁰ KUBÁT: *Politické režimy...* c. d., s. 203.

podílet na jeho činnosti. Nemá možnost svolat zasedání parlamentu a nemá zákonodárnou iniciativu.

Pro vzájemnou kontrolu obou hlavních složek moci, tzn. zákonodárné a výkonné, byl zaveden tzv. **system brzd a protivah** (checks and ballances), který představuje vzájemné omezování se moci zákonodárné, výkonné a soudní. Prezident pro řadu svých rozhodnutí musí získat souhlas parlamentu a parlament pro některé své návrhy zákonů, které schválil, musí získat souhlas prezidenta. Velkou roli v prezidentském režimu sehrávají politické strany a podoba stranického systému.

Prezidencialismus můžeme vydělit na dva základní typy:

a) severoamerický prezidencialismus

b) jihoamerický prezidencialismus

V severoamerickém prezidencialismu, kdy dojde k situaci, v níž prezident a většina členů parlamentu patří do odlišných politických táborů, je tento režim stále schopen fungovat. Důvodem je podoba jednotlivých politických stran, které nemají disciplinovanou členskou základnu, a řada jejich členů vystupuje relativně autonomně. Prezident proto snadněji najde podporu u části opozičních členů parlamentu pro své návrhy. Přestože jihoamerický prezidentský systém vychází ze severoamerického, stále mezi nimi přetrvávají značné rozdíly v otázce jejich fungování. Jihoamerický prezidencialismus je na rozdíl od severoamerického spjatý s multipartizmem. Prezidenti jsou oslabeni velkým množstvím politických stran s disciplinovanou členskou základnou a autonomie pro jednotlivé poslance je výrazně nižší než u severoamerického prezidencialismu. Z tohoto důvodu mají prezidenti jen omezené možnosti pro prosazování vlastní politiky, platí to zejména tehdy, pokud proti nim stojí většina poslanců zastupující opoziční parlamentní politické strany. Tento stav často vede prezidenty ke snaze obcházet parlament a postupně může dojít k izolovanosti parlamentu od ostatních politických institucí. Vzhledem k povaze prezidencialismu, kdy jsou jednotlivé složky moci od sebe odděleny, má jihoamerický prezidencialismus v těchto situacích tendence k nefunkčnosti a ke kolapsu. Specifickým problémem je role ozbrojených sil, které v mnohých případech politických krizí zasáhly, a tento zásah vedl k ustavení nedemokratických režimů.

5.2.4 POLOPREZIDENTSKÝ SYSTÉM

Poloprezidentský systém kombinuje rysy parlamentarizmu a prezidencializmu. Nejsilnějším aktérem je prezident, který je volen v přímých volbách. Vykonává funkci hlavy státu a šéfa exekutivy. Na rozdíl od prezidentského režimu se o výkonnou moc dělí s vládou, v jejímž čele stojí premiér. Prezident disponuje nejvýznamnějšími ústavními pravomocemi a v rozhodovacím procesu se stává nejdůležitějším aktérem. Vláda je politicky odpovědná parlamentu. V případě, že premiér a prezident patří k odlišným politickým či stranickým táborům nastává období tzv. **kohabitace, (nuceného soužití)**. V tomto období dochází k souboji o pravomoci mezi prezidentem a premiérem a dochází k určitému oslabení postavení prezidenta. V případech, kdy ke kohabitaci nedojde, je dělba moci prováděna v prezidentův prospěch. Premiér a jednotliví ministři jsou jmenováni prezidentem, ale vláda nese politickou odpovědnost vůči parlamentu. Prezident není odpovědný parlamentu a může parlament rozpustit. „Vláda má na chod parlamentu výjimečně velký vliv a je v legislativním procesu značně zvýhodněna, protože vládní návrhy zákonů mají přednost. Proces tvorby práva je rozdělen na oblast zákonodárnou, svěřenou parlamentu, a oblast reglementační, odevzdanou vládě.“¹¹

Tři základní vlastnosti poloprezidentského režimu

- a) „dělba moci je zde provedena v duchu výrazné převahy moci výkonné nad mocí zákonodárnou
- b) hlava státu hraje důležitou politickou roli a účastní se výkonu moci
- c) existují dva aktivní subjekty exekutivy – prezident a vláda – v čele s premiérem.“¹²

Jednotlivé poloprezidentské systémy se dosti odlišují. M. Shugart a J. Carey rozlišují dva podtypy poloprezidentského režimu:¹³

- a) **Premiérsko-prezidentský režim.** V tomto podtypu má premiér nad prezidentem převahu. Prezident disponuje významnými pravomocemi, ale vláda je v tomto podtypu odpovědná pouze parlamentu.
- b) **Prezidentsko-parlamentní režim** – charakteristický převahou prezidenta nad premiérem.

¹¹ KUBÁT: *Politické režimy...* c. d., s 207.

¹² tamtéž.

¹³ KOUBA, Karel: *Prezidentské, poloprezidentské a parlamentní systémy demokracie.* In: DOČEKALOVÁ, Pavla - ŠVEC, Kamil a kol.: *Úvod do politologie.* Praha 2010, s. 122.

5.2.5 ŠVÝCARSKÝ REŽIM

Jedná se o specifický typ, jenž ani okrajově nespadá mezi výše uvedené režimy. V politickém systému Švýcarska není zakotven princip dělby moci. Místo toho je přijata zásada její jednoduše. Parlament je jediným disponentem moci a uplatňuje legislativní i exekutivní kompetence. Vláda představuje druh parlamentního výboru, který má za úkol vyřizovat administraci. Švýcarsko v minulosti velmi rozvinulo instituty referend, lidových zákonodárných iniciativ a suspenzivních vet, které poskytují občanům možnost účastnit se rozhodovacího procesu. Pro Švýcarsko je příznačná minimální soutěž mezi politickými stranami, jež prakticky probíhá jen v předvolebních kampaních. Vládu tvoří sedmičlenná Federální rada. Je sestavena na základě několika kritérii. Čtyři nejsilnější politické strany jsou povinny vytvořit vládu. Pro rozdělení jednotlivých postů byla přijata tzv. magická formule, podle níž si tyto čtyři politické strany přerozdělí křesla v poměru 2:2:2:1. Pro získání ministerského křesla musí strana získat ve volbách alespoň 10 % hlasů.

Pro sestavení vlády se celkově uplatňují čtyři kritéria:¹⁴

- a) politické - parlamentní dělba vládních postů mezi čtyři politické strany (viz výše),
- b) kantonální – tři největší kantony – vždy účast na vládě (Curych, Basilej a Vaud),
- c) jazykové – nejméně 2 ministři – musí reprezentovat jazykové menšiny,
- d) náboženské – nutnost zachovat mezi ministry náboženskou rovnováhu.

Institut *vota nedůvěry* ve Švýcarsku neexistuje. Parlament kontroluje vládu prostřednictvím svých výborů a interpelací. Není zřízena funkce předsedy vlády a rozhodnutí v ní jsou přijímána kolektivně. Všichni ministři zastávají rovnocenné postavení. Zasedání vlády předsedá prezident, jeho funkce je jen technicko-organizačního charakteru. Prezident není hlavou státu, tuto funkci plní je sedmičlenná Federální rada. Prezident vykonává svou funkci po dobu jednoho roku, poté je nahrazen jiným ministrem, který ve vládě působí nejdéle.

Švýcarský režim se vyznačuje třemi základními vlastnostmi:

- 1) Není zde prováděna dělba moci.
- 2) Jsou zavedeny mnohé mechanismy přímé demokracie.
- 3) Švýcarský režim je postaven na modelu konsenzuálního, bezkonfliktního systému.

¹⁴ KUBÁT: *Politické režimy...* c. d., s. 210.

5.3 Závěr

První část kapitoly se zabývá základním pojetím autoritativních režimů. Přestavena je nejprve práce J. J. Linze. Vysvětleny jsou tři hlavní osy, podle nichž Linz vymezil základní typy autoritativních režimů. Kapitola vysvětluje všechny typy a u každého uvádí příklady. Dále je představeno upřesnění podle W. Merkela. Další část kapitoly pojednává o dalším typu nedemokratických režimů podle Linze, který část autorů řadí mezi autoritativní režimy, kterým jsou Sultanistické režimy.

Druhá část textu se zabývá různými formami politických režimů. Režim v politologii představuje hodnotově neutrální pojem a je používán k pojmenování aspektu politického systému. Zahrnuje všechny hodnoty a systémové principy, strukturu autorit, formální i neformální pravidla politické hry a z nich vyplývající závislosti mezi subjekty politiky. Politické normy se týkají těchto hlavních oblastí – získávání politické moci, organizace politické rivality, struktury nejvyšších orgánů státní moci, principu dělby moci, přijímání závazných rozhodnutí a vykonávání politické odpovědnosti. V nedemokratických režimech jednotlivé moci splývají a princip dělby moci je tedy závažným způsobem narušen. Z tohoto důvodu je nezbytné zaměřit se na demokratické společnosti, v nichž je princip dělby moci dodržován a není narušován zásahy mocenských vůdců. Mezi hlavní typy politických režimů v demokratických politických systémech patří prezidentský, poloprezidentský a parlamentní režim.

QUESTIONS

Kontrolní otázky

- 1) Uveďte znaky prezidencializmu.
- 2) Co je to systém brzd a protivah?
- 3) Uveďte, jakým způsobem dochází k dělbě moci v politickém systému Švýcarska
- 4) Co je to kohabitace?
- 5) Který politolog je považován za předního teoretika autoritativních režimů?
- 6) Na základě kterých faktorů jsou J. J. Linzem vymezeny autoritativní režimy?
- 7) Uveďte hlavní znaky sultanistických režimů

- 1) Výkonná moc a zákonodárná moc jsou od sebe striktně odděleny a obě jsou situovány v odlišných rovinách. Parlament má v legislativní oblasti velmi silné pravomoci. Prezident je hlavou státu a zároveň plní funkci předsedy vlády. Je jediným disponentem výkonné moci, ale nemá žádné zákonodárné možnosti. Pro vzájemnou kontrolu obou hlavních složek moci, tzn. zákonodárné a výkonné, byl zaveden tzv. **system brzd a protivah**, který představuje vzájemné omezování se moci zákonodárné, výkonné a soudní.
- 2) Mechanismus, který je zaveden pro vzájemné omezování a vyvažování moci zákonodárné, výkonné a soudní v prezidentských režimech.
- 3) Moc splývá. Jediným disponentem moci je parlament.
- 4) Nucené soužití mezi prezidentem a premiérem z rozdílných politických táborů v poloprezidentském režimu.
- 5) J. J. Linz
- 6) Na základě limitovaného pluralizmu, míry ideologičnosti a politické participace
- 7) Sultanistické režimy se vyznačují existencí určité míry společenského a ekonomického pluralizmu. Politický i sociální život však často podléhá nepředvídatelným intervencím ze strany vrcholného představitele režimu, jehož moc není omezována. Tento typ režimu není vystavěn na mentalitě a rezignuje na ideologii. Režim se přitom vyznačuje velmi silnou glorifikací vůdčího představitele a režim vykazuje poměrně silné dynastické tendence. Velmi silné jsou v tomto režimu klientelistické vazby, korupce a nepotizmus.

SHRnutí KAPITOLY

Tato kapitola, společně s předchozí se zabývá hlavními nedemokratickými formami vlády a zaměřuje se na podobu autoritářských režimů podle vymezení předních teoretiků. Jednotlivé hlavní typy nedemokratických režimů podle revidovaného pohledu J. J. Linze je možné shrnout v následující tabulce:

Shrnutí: moderní nedemokratické režimy podle J. J. Linze

Totalitní režimy	<ul style="list-style-type: none">• monizmus• ideologie• mobilizace
Autoritativní režimy	<ul style="list-style-type: none">• limitovaný pluralismus v různých sférách• mentalita• depolitizace• vůdce, či výjimečně malá skupina uplatňuje ve formálně nepřiliš jasných, ovšem předvídatelných hranicích
Posttotalitní režimy	<ul style="list-style-type: none">• Limitovaný pluralismus v nepolitických sférách• ideologie stále oficiálně určující, ovšem s výrazně oslabeným účinkem• mobilizace se mění v rutinu a projev konformity• vládnoucí elita ztrácí revoluční étos a stává se byrokratičtější a technokratičtější
Sultanistické režimy	<ul style="list-style-type: none">• despotická intervence vládce (sultána) do různých sfér nerespektující žádná legální pravidla ani hranice• glorifikace vládce bez silné ideologické nebo mentální báze• spíše nižší mobilizace ovšem s příležitostnými výkyvy k posílení vládcova kultu• vysoce personalizované vůdcovství spojené s dynastickými tendencemi, nepotizmem a klientelizmem

Zdroj: HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír – ŠEDO, Jakub: *Politické systémy*. Brno 2011, s. 42.